

útját kialakító lírikus tudományos téren sem állt be egyetlen korabeli „iskola”-nak a képviselői közé: ilyen tekintetben valóban „autodidakta”-ként viselkedett. Nem jó tanítványként akarta József Attila „kifutni” magát, hanem a dolgok lényegének megértésére törekedett, s ennek során kitűnő lényegérzékeléssel vette észre az elismert irányzatok hiányosságait, egyoldalúságait: joggal akart túllépni rajtuk. Végső soron a követhető irányokat is jól tapogatta ki. Egy érvényes: sokrétűen összetett – ösztönös és tudatos, kifejező és alkotó mozzanatokot egyaránt magába foglaló, egyszerre műközpontú és történeti – művészetelmélet számára tört utat. Néha kissé túlságosan is messzire lendülő fiatalossággal, máskor már-már görcsösen kapaszkodva logikájának sterillé váló vezérfonalába.

Többnyire magas gondolati szinteken járva – alig támaszkodhatva azonban eközben vele együtt gondolkodni tudó, értő társak segítő kezére. (*Gondolat; Magvető*)

TAMÁS ATTILA

Alföldy Jenő: *Visszhang*

Alföldy Jenő kritikáit én leginkább azért az állandó, meg-megújuló harcért becslöm, mely bennük a sokszorosan deklarált ideológia és a gyakran ezek ellenére is megvalósuló gyakorlat között folyik. Így állhat elő az a paradox helyzet, hogy bár Alföldy esztétikai nézeteinek jó részével nem értek egyet, kritikáit mégis mindig a legnagyobb érdeklődéssel, megbecsüléssel olvasom.

Alföldy új kötetének – utóbbi tíz évben született írásai – öt fejezete három, pregnánsan elkülönülő részéből áll. Az első két fejezet a hagyományhoz és a mesterséghez való viszonyát elemzi Bajzától egészen Kenyeres Zoltánig. A harmadik – főleg esszéisztikus megközelítésben – esztétikai nézeteit mutatja be, többek közt a közérthetőségről vagy az őszinteségről. Ez írások közül számomra legérdekesebbek, legtöbb új gondolatot nyújtóak a Petőfi modernségét és a „Düledék árnyán ringatózom” – József Attila-sort elemző esszék voltak. Végül az utolsó két fejezet már gyakorlatban, konkrét kritikában – nagyrészt verseskötetekről szólva – illusztrálja a vállalt hagyományból és esztétikából leszűrődő felismerések eredményeit.

E kritikák szinte mindegyike telitalálat, legyen szó akár Illyés, Zelk, Kálnoky, Benjámin, Nemes Nagy vagy mások költészetéről. Pontosak a definíciók is. Garai valóban „Jehalkított pódiumverseket” írt, Eörsi tényleg a „sarkítás Akhilleusza”, Gergely Ágnes pedig a „józsátság megszállottja”. Alföldy kortásairól – és elsősorban a közéleti ihlettségű idősebbekről – mindig hiteles, alapos, jól tájékoztató elemzéseket ad. Hosszú ideig az Élet és Irodalom lírakitikusaként magas színvonalon látta el orientáló, értékmegőrző feladatát. A gyakorlati eredményt, különösen az egyes kritikákat olvasva tehat azt mondhatnánk, mindenben egyetértünk vele. Van azonban kötetében néhány írás – s különösen a Tandori verseiről szóló –, amelyek, úgy vélem, megkérdőjelezzik Alföldy kritikusai toleranciájának határait, ideológiai alapjainak rugalmasságát, és rámutathatnak azokra az ellentmondásokra is, amelyek a vállalt esztétikai alapok és a megvalósult gyakorlat között feszülnek.

„A kritikus mindig egy kicsit »súlycsoportfelelős« is, de én azt kívánom éreztetni, hogy valószínűleg még nagyon sokáig minden újabb költőt Nagy Lászlóhoz kell mérnünk” – mondja Alföldy Orbán Ottóról szólva, és teszi ezt Tandori esetében is, ami megítélésem szerint nonszensz, különösen egy olyan kritikus szájából, akinek meggyőződése szerint: „A hatvanas és hetvenes évek fordulóján indult irodalmárnak nincs más

választása, mint mindenfajta kizárólagosság elutasítása." A tanulmány mégis abból indul ki, hogy a „fényes szellők” nemzedékénél fiatalabbaknak nem adatott meg „a teljességnek ez az elérhető vágya és ígérete” – s csupán ez okozza Tandorinál is a közélettel való elfordulást, fölé emelkedést.

Alföldy Jenőnél rendkívül erős a nemzedéki tudat, s szinte minden kortársa pályafordulatait napjaink konkrét és aktuális politikai fordulataiból vezetné le. Parti Nagy Lajosnál például így: „A hetvenes évek közepe óta, amikor oly nehezen követhető nyomon a világfolyamat iránya, nem csoda, hogy a költő csak a privatizáló részleteket, a partikulárisat veszi észre maga körül.” E rövidre záró aktuálpolitikai szellemben Alföldy Garai Gábor megingását, befelé fordulását így indokolja: „Elég egy futó pillantás a főváros közlekedése résztvevőire, hogy megállapítsuk, más dolog szocialista eszméket vallani a termelési értekezleten, és megint más szocialista emberhez méltóan viselkedni.” Alföldy szerint Tandorit is ilyen szintű anomáliák és fejlődési rendellenességek riasztják el a közéleti költészettől. A közéletiségtől való tartózkodás következménye Tandori költészetében, hogy „vannak aztán olyan lapos szöfecsérlések ebben a sajátlagosan működő automatikus írásban, amelyekben semmilyen köszönet nincs”, vagy az, hogy „ez nem új típusú leíró költészet (mint műveinek egy értékes tartománya), hanem formacslv nélküli halandzsavers”.

Alföldy Tandoriról szólva is figyelmen kívül hagyja, hogy nemcsak a közélet meg a romantikus költői én lehet a vers tárgya, hanem a szó, sőt maga a vers is, s hogy az aktuálpolitikai keserveknél lehetnek keservesebb ontologikus fájdalmak. Egyik legkeményebben, legkonzekvensebben gondolkodó kortársunkról írja: „Nem állítom, hogy Tandori levon valamilyen tanulságot, valahogy ez nem az ő kenyere.” Mi lehet e – szerintem szembeszökő – aránytévesztés oka? Úgy gondolom, a költészet s különösen a közéleti költészet jelentőségének már-már voluntarista, romantikus eltúlzása. „A magyar nép lelkülete nagyrészt az, amivé költőink teszik. Ilyen szempontból a Beatricénél – a költő regényénél – fontosabb epikai mű aligha született korunkban” – írja Alföldy például Illyés művéről. Ez ellenkező előjelű aránytévesztéssel megint csak nehéz egyetérteni. Számomra már az is kérdéses, hogy van-e egyáltalán egy népnek – gondolom, inkább nemzetnek – „lelkülete”, vagy inkább csak elméletileg tipizálható karaktere? De ha van is, az olyan, amivé költőink teszik? És a történelem, hely és helyzet? Szintén Illyésről olvashatjuk: „Arra, hogy ki a legnagyobb magyar költő, én tiszta szívemből így válaszolok: Illyés, hála istennek. Mert ő az, aki közügyeinkről beszél, avantgárd – előőrsi küldetésű – költőként.” Nem tudom, van-e legnagyobb magyar költő? Úgy vélem, több is van, Illyés is az, ő azért, mert közügyeinkről beszélt, mások másért.

Alföldy kritikuői szeme előtt egy meglehetősen romantikusan felfogott költőideál lebeg, aki bár időnként megtorpan, látván a napi politika ellentmondásait, elvek és gyakorlat ellentétét akár a közlekedésben is, mégis politikus és egészséges lelkületű, hiszen mint írja: „A kérdés nem úgy hangzik helyesen, hogy politizáljon-e a mai költő vagy sem, hanem hogy miként teheti ezt verseiben hitelesen és esztétikailag értékesen?” És egy, az ideológiai, esztétikai alapokat talán még egyértelműbben feltáró idézet: „A líra nem csupán az érzelmek, a hirtelen döntések, a meggondolatlan vagy zseniálisan szerencsés ráérezzserű választások műfaja, hanem a gondolkodásé is, a kritikáé is és nem utolsósorban a jó szellemi emésztésre valló humoré. Vagyis az emberi teljessége. (Kritikuői munkámban ezért viszonyítok minden költőt magamban a legteljesebb lelkületű költőinkhez, Petőfihöz, József Attilához.)” Nem tudom, Petőfi mennyire volt teljes lelkületű, de a hasadt lelkű József Attila bizonyára nem, s nem a lelkét üszkös sebként feltáró Ady vagy Juhász Gyula. A költészet a teljesség gyümölcse lenne, nem éppen a hiányé? „A tagadás a könnyebb igazság” – véli Alföldy, de ha arra is gondolna, hogy minden tagadás ugyanakkor állítás is, egy vágyott, ám távol lévő igazság magányos igenlése,

akkor talán jobban megértené nemcsak Tandori költészetét, de Eörsi líráját is, és jobban érzékelné azt a különbséget is, ami Mándy líraiságának statikus tragikuma és Gelléri expresszív drámaisága között feszült.

Alföldy Jenő a jó értelemben közéleti, politikus, igenlő költészet kritikusa s az ilyen típusú pályák értő, alapos elemzője. Az ezzel ellentétes vagy csak más horizontú megközelítésekre, az ontologikusabb, kevésbé aktuális és aktualizálható költészetre azonban kevésbé fogékony. Új kötetét forgatva elgondolkoztam: Alföldy kritikáinak magas színvonalával néha inkoherens, ideológiailag, esztétikailag néha merev előítéletei nem egy tévedésből származnak-e? Vajon nem úgy van-e ő is, mint szerinte a magyar költészet, hogy csupán a szükségből csinál erényt? Nemzedéktársaként mondhatom, szedett-vedett iskolázást kaptunk fiatal korunkban mindannyian, nincs hát olyan nagyon mihez ragaszkodnunk, merjünk hát néha, akár elveinkkel szemben is, jobban hallgatni ízlésünkre, intuitív megérzéseinkre. Legyünk rugalmasabbak, merjünk tévedni is! (*Szépirodalmi*)

NAGY SZ. PÉTER

Németh László: *Levelek Magdához*

Vannak, akik fölöslegesnek érzik a nagy írók levelezésének közlését. Szerintük ez a nem szépirodalmi műfaj olyan határeset, amely kevésbé tarthat számot az irodalom barátainak érdeklődésére. Vitakoznunk kell az ilyen ellenvetésekkel, tán azzal a megszorítással, hogy akkor igazán érdekes egy-egy levelezés közlése, ha az hozzájárul az adott életmű vagy a kor jobb megismeréséhez. Nos, Németh Lászlónak egyik lányához, az 1956 ősze óta – kisebb megszakításokkal – Kanadában élő Magdához írt leveleinek kötetbe rendezése ilyen vállalkozás. Az érdem ezúttal nem valamelyik nagy fővárosi kiadóé, hanem a TIT Komárom Megyei Szervezetéé és az Új Forrás szerkesztőségéé, közelebbről a szerkesztő *Monostori Imréné*.

A *Levelek Magdához* egyebek közt azért felel meg a fenti követelményeknek, mert a gyakori levelekben Németh László utolsó alkotói korszakának háttérébe pillanthatunk be. A sajkodi évek ezek, s többek közt olyan művek megírásának az éveit, mint a regényírói pályát lezáró *Irgalom*. Az első levél időpontja 1956 novembere, az utolsóé, a 198-é pedig 1971 januárja. (Utána az író súlyos betegsége miatt vált lehetetlenné a megszokott sűrű levélváltás.)

Apa és lánya közeli, termékeny és meghitt kapcsolata bontakozik ki előttünk. Az aggódó és okos szeretet, a lányáért és családjáért mindig tenni akaró íróé és pedagógusé, aki először nehezen barátokzik meg az elválás gondolatával, ám később bizonyos értelemben még szerencsésnek is érzi a fizikai távolságot. Szép példákat találunk mindkét érzés megnyilvánulására; az előbbire rögtön ott az első levél, melynek drámai és megrendítő hangja érzékeltetésére álljon itt egy rövid részlet: „Ha fiatal és egészséges lennék, én is megtalálnám odakinn a feladatomat: a szétszórt magyarság, az új magyar diaszpóra összefogását – hisz közel százezer ember menti ki, jórészt értelmiségi, akik az okt. 23. forradalom tanulságával a hátukban egészen másként nézhetik az emberiség dolgát.” Vagy idézhetnénk a szomorú karácsonyi leveleket s ugyanígy az elhatalmasodó betegségről tudósító írásokat.

A levelek legtöbbje irodalmi műként sem másdrangú. Szerkesztettségük, stílusuk, gondolatgazdagságuk a művekből ismert Németh Lászlóra vall. Az öregedés epizódjainak rögzítése Déry Tibor „hordalékainak” a rokona, de eszünkbe jut Illyés Gyula *Kháron*